

پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه
شماره سوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸: ۱-۲۴
تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۰۸/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۰۷/۱۹

مطالعه میزان پایبندی دینی جوانان شهر اهواز

محمد رضا آهنکوب نژاد*

چکیده

هدف این پژوهش بررسی میزان تقید به دین در جوانان شهر اهواز است. پرسشنامه سنجش دین‌داری مسلمانان که بر اساس الگوی گلاک و استارک تهیه شده است، به عنوان ابزار تحقیق استفاده شد و چند سؤال به عنوان نظرخواهی از جوانان در مورد وضعیت دین در جامعه به آن افزوده گردید. پس از تکمیل پرسشنامه‌های تحقیق که به صورت مراجعه حضوری به منازل انجام شد، داده‌ها با رایانه و با نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل گردید. جامعه آماری شامل ۸۱۴ نفر از جوانان ۱۸-۲۹ سال شهر اهواز است با روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند.

نتایج به‌دست آمده نشان داد که دینداری جوانان شهر اهواز در ابعاد اعتقادی و عاطفی قوی‌تر و بر اساس طیف لیکرت، بین زیاد و خیلی زیاد قرار دارد، اما در ابعاد پیامدی و مناسکی ضعیف‌تر بوده و نزدیک به متوسط قرار دارند و نمره کل دین‌داری جوانان نیز در حد بالاتر از متوسط و نزدیک به زیاد به‌دست آمد. همچنین از نظر جنسیت در همه ابعاد دین‌داری، میانگین نمره جوانان دختر بالاتر از جوانان پسر بوده است.

علاوه بر این، از دیدگاه جوانان شهر اهواز مهم‌ترین علت دین‌گریزی جوانان مشکلات معیشتی و اقتصادی کشور و نارضایتی از مسئولان در این زمینه است.

واژگان کلیدی: جوانان، دینداری، شهر اهواز.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

در اهداف پرورشی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران مصوب شورای تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش (۱۳۷۲ به نقل از نظری، ۱۳۸۱) چنین آمده است: «یکی از آرمانهای انقلاب شکوهمند اسلامی، تربیت نسلی معتقد به مبانی دین، عامل به احکام و آداب الهی و برخوردار از سجایا و فضایل اخلاقی می‌باشد... دستگاه تعلیم و تربیت خود را متعهد می‌داند که در جهت تحقق این هدف تلاش نماید».

بر این اساس، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، همه ارگانها و عوامل رسمی فرهنگی کشور، تلاش خود را برای پرورش مذهبی مردم و به‌ویژه نسل جدید و تولد یافته در بعد از انقلاب به کار گرفته و مصروف داشته‌اند. اکنون نسل بعد از انقلاب که در حال حاضر اکثریت جوانان را در برمی‌گیرند، در فضای انقلابی و مذهبی پرورش یافته و وارد جامعه شده‌اند. به همین دلیل لازم است میزان توفیق این اقدامات بررسی قرار گیرد و به ارزیابی میزان دین‌داری جوانان پرداخته شود. همچنین با توجه به تأثیر غیرقابل انکار دین در رفتارهای فردی و جمعی جوانان، این موضوع تاحدودی وضعیت فرهنگی و اجتماعی جوانان را نشان خواهد داد.

نظام جمهوری اسلامی ایران براساس محوریت دین و فرهنگ اسلامی پایه‌گذاری شده است. به همین جهت با گذشت بیش از ربع قرن از آغاز انقلاب اسلامی و به‌کارگیری ابزارهای مختلف رسمی و غیررسمی فرهنگی برای حفظ و تعمیق باورها و اعتقادات دینی در مردم و به‌ویژه در جوانان، این سؤال اساسی مطرح است که باورها و اعتقادات دینی در جوانان که غالباً پس از انقلاب متولد شده‌اند و هم‌عمر خود را در این نظام و تحت تعلیم و تربیت اسلامی گذرانده‌اند، چگونه است؟

بر این اساس این پژوهش در پی آن است که وضعیت باورها و اعتقادات و میزان رفتارهای دینی جوانان شهر اهواز را بسنجد و نگرش‌های مذهبی این گروه را توصیف نماید.

سؤال‌های تحقیق

به دلیل عدم انجام پژوهش‌های مشابه در شهر اهواز، به جای فرضیه، سؤال‌های تحقیق بررسی خواهند شد. بر این اساس سؤال‌های تحقیق به شرح زیر است:

۱. تقید جوانان شهر اهواز به طور کلی به دین اسلام چگونه است؟

۲. تقید جوانان شهر اهواز در بعد اعتقادی یا باورهای دینی چگونه است؟
۳. تقید جوانان شهر اهواز در بعد تجربی یا عواطف دینی چگونه است؟
۴. تقید جوانان شهر اهواز در بعد پیامدی یا آثار دینی چگونه است؟
۵. تقید جوانان شهر اهواز در بعد مناسکی یا اعمال دینی چگونه است؟
۶. آیا میان متغیرهای فردی شامل تحصیلات، طبقه اجتماعی - اقتصادی و مانند آن با ابعاد دین‌داری رابطه وجود دارد؟

تعاریف مفهومی و عملیاتی

در این پژوهش، متغیر اصلی دین و مقیدبودن به آن است که در زیر به تعریف آنها در ابعاد مفهومی و عملیاتی می‌پردازیم:

۱. تقید به دین: از نظر مفهومی تقید به دین عبارت است از اعتقادات فرد نسبت به خدا، روز رستاخیر، انبیاء و هدف‌مندی جهان هستی، دارا بودن حالات متعادل و هماهنگ با اعتقادات و آمادگی برای عمل در جهت اعتقادات خویش. از نظر عملیاتی، تقید به دین با پرسشنامه دین‌داری که سراج‌زاده (۱۳۷۸) بر اساس الگوی گلاک و استارک (۱۹۶۵) تهیه کرده است، سنجیده خواهد شد.
- ۲- تقید به دین: به لحاظ نظری تقید به دین به معنی عمل کردن و خود را ملزم دانستن به اقدام در جهت دستورها و احکامی است که از سوی اولیاء دین برای پیروان آن قرار داده شده است. از نظر عملیاتی، تقید به دین با تعدادی سؤالهای پرسشنامه دین‌داری که مربوط به بعد مناسکی یا رفتاری دین‌داری است، اندازه‌گیری خواهد شد.

مبانی نظری پژوهش^۱

درباره دین نظرها و دیدگاههای متفاوتی از سوی روان‌شناسان و جامعه‌شناسان عرضه شده است. در میان روان‌شناسان در خصوص منشأ و آثار دین و دین‌داری وضعیت روانی فرد، اختلاف نظر بسیار زیادی از نفی مطلق تا تأیید کامل ملاحظه می‌شود. روان‌شناسانی نظیر فروید، دین را یک توهم و ناشی از بیماری روانی می‌دانند و روان‌شناسانی مانند جیمز و یونگ آن را عامل بسیار مؤثری در کاهش مشکلات و آلام درونی انسان در طول تاریخ می‌پندارند. برخی از روان‌شناسان، از جمله آلپورت و فروم

۱. اغلب مطالب این بخش و در سایر مطالب این مقاله از مقاله دکتر سراج‌زاده (۱۳۷۸) استفاده بسیار شده است.

میان نوع اعتقاد به دین تفکیک قایل شده و یک نوع را منفی و نوع دیگر را مثبت و مؤثر در سلامت روانی افراد دانسته‌اند.

تعریف دین‌داری یکی از موضوعات بحث برانگیز در بین صاحب‌نظران بوده است (تورنر^۱، ۱۹۸۳، بود^۲، ۱۹۷۳). دو رویکرد اصلی را می‌توان در ادبیات مربوط به تعریف دین متمایز نمود: رویکرد کارکردگرا و رویکرد جوهری (گریل و توماس^۳، ۱۹۹۴). تعاریف کارکردگرای دین، عمدتاً دین را به عنوان پدیده‌ای در نظر می‌گیرند که عهده‌دار کارکردهای اجتماعی و یا روانی خاصی مثل انسجام اجتماعی (دورکیم^۴، ۱۹۶۴)، نظام معنایی فراگیر (لوک من^۵، ۱۹۶۴) یا معنای نمایی (اینگر^۶، ۱۹۶۷) است و با این کارکردها شناسایی می‌شود. تعاریف جوهری از دین، به همان ترتیبی که مردم عادی آن را می‌فهمند به آن نگاه می‌کنند. در نتیجه مطابق این تعاریف، اصولاً دین عبارت است از باورها و عباداتی که ناظر به موجودات مقدس متعالی و الگوهای اجتماعی ارتباط با آنها است (رابرتسون^۷، ۱۹۷۰، اسپيرو^۸، ۱۹۶۶).

تعریف عملیاتی دین‌داری نیز مورد بحث جامعه‌شناسان بوده است. بحث اصلی این بوده که آیا دین‌داری پدیده‌ای یک بعدی و یا چند بعدی است و مناسب‌ترین ابعاد آن کدام‌اند. گلاک و استارک (۱۹۶۵) به الگوی چندبعدی بودن دین‌داری توجه کرده‌اند. به همین دلیل این موضوع با نام این دو پیوند خورده است (دی‌جونگ^۹ و همکاران، ۱۹۷۶، هیمل‌فارب^{۱۰}، روف^{۱۱}، ۱۹۷۹ و اسپیلکا^{۱۲}، ۱۹۸۵) به رغم بعضی از انتقادات، الگوی

-
1. Turner
  2. Budd
  3. Greil & Tomas
  4. Durkheim
  5. Luckman
  6. Yinger
  7. Robertson
  8. Spiro
  9. De Jong
  10. Himmelfarb
  11. Roof
  12. Spilka

گلاک و استارک الگویی است که یا به طور کامل و یا بخشی از آن، اغلب به دست پژوهشگران حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی به کار می‌رود (سراج‌زاده، ۱۳۷۸). به نظر گلاک و استارک، همه ادیان دنیا به رغم تفاوت‌هایی که در جزئیات دارند، عرصه‌های مشترکی دارند که دین‌داری در آن جا متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دین‌داری به حساب آورد عبارت‌اند از:

۱. **بعد اعتقادی یا باورهای دینی:** عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آنها اعتقاد داشته باشند.
۲. **بعد مناسکی یا اعمال دینی:** شامل اعمال دینی مشخصی همچون عبادت، نماز، شرکت در آیین‌های دینی خاص، روزه‌گرفتن و... است که انتظار می‌رود در هر دین آنها را بجا آورد.
۳. **بعد تجربی یا عواطف دینی:** ناظر به عواطف، تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی نمایی یا اقتداری متعالی است.
۴. **بعد فکری یا دانش دینی:** مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هر دین است که پیروان هر دین باید آنها را بدانند.
۵. **بعد پیامدی یا آثار دینی:** ناظر به آثار باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است (همان).

مرحوم علامه محمدتقی جعفری این تقسیم‌بندی درباره جنبه‌های مختلف دین‌داری را یکی از عالی‌ترین تقسیم‌بندی‌هایی می‌داند که در این زمینه انجام شده است (طالبان، ۱۳۷۸).

برای انطباق ابعاد دین‌داری گلاک و استارک با دین اسلام می‌توان گفت که مجموعه‌ای از باورها که اصول دین خوانده می‌شوند را می‌توان با باورهای دینی تطبیق داد که عبارت‌اند از: اعتقاد به خدا، نبوت حضرت محمد(ص) به عنوان آخرین پیامبر و معجزه‌اش قرآن و نیز اعتقاد به معاد و روز جزا، اعتقاد به رعایت بعضی از اعمال دینی مثل نمازهای روزانه، روزه‌داری در ماه رمضان، جهاد علیه دشمنان فعال اسلام، انجام حج واجب، ادای خمس و زکات و امر به معروف و نهی از منکر را هم می‌توان بخشی از باورهای اسلامی دانست. اعتقاد به دوازده امام به عنوان جانشینان حقیقی پیامبر (ص) را

هم باید به عنوان اعتقاد خاص شیعیان مد نظر قرار داد. هر مسلمانی باید موضع مشخصی در قبال باورهای فوق داشته باشد. در نتیجه می‌توان این باورها را برای ساختن بعد اعتقادی دین‌داری مسلمانان به کار برد.

در ارتباط با اعمال دینی (مناسک)، نمازهای روزانه، روزه‌گرفتن در ماه رمضان اعمالی واجب برای هر مسلمان بالغ هستند. خواندن قرآن، شرکت در نمازهای جماعت و جمعه، شرکت در مراسم جشن و عزا در مساجد و یا سایر اماکن دینی هم با تأکید توصیه می‌شود. این فعالیت‌ها می‌تواند برای بعد مناسکی اسلام استفاده شوند.

تا آنجا که به عواطف دینی (بعد تجربی) بر می‌گردد. در اسلام همچون دو دین توحیدی دیگر (مسیحیت و یهودیت) انتظار می‌رود که معتقدان، عواطف و احساساتی مثل ترس از خدا، توبه و تقرب به خدا، پیامبر، ائمه و اولیاء را تجربه کنند. میزان و عمق این تجارب را می‌توان برای سنجش بعد عاطفی دین‌داری به کار برد.

در مورد بعد پیامدی مطابق دین اسلام، استانداردهای رفتاری فراوان وجود دارد که یک مسلمان باید در زندگی روزمره جداً آنها را رعایت کند. بعضی از آنها عبارت‌اند از حجاب یا پوشاندن بخش‌هایی از بدن به خصوص برای زنان، پرهیز از مصرف خوراکی‌ها و آشامیدنی‌های خاصی مثل الکل و گوشت خوک و پیروی از قوانین اسلام در زندگی روزمره، نگرش مسلمانان درباره این دستورها را می‌توان نشانه‌ای از اثر دین‌داری آنها در زندگی روزمره‌شان و یا معرف بعد پیامدی دین‌داری‌شان دانست.

درباره بعد فکری اسلام، آشنایی با باورهای اصلی اسلام و قبول آنها با شناخت و آگاهی کامل و نه براساس تقلید ناآگاهانه، بر هر مسلمانی واجب است. همچنین بر آنها فرض است که روش‌های صحیح عبادات را بدانند و با تأکید توصیه شده است تا با تاریخ اسلام آشنا و قادر به خواندن قرآن باشند. میزان آگاهی مسلمانان از این موضوعات را ممکن است به عنوان معرف بعد فکری دین‌داری آنان در نظر گرفت. با وجود این، با توجه به این واقعیت که آموزش دینی در بیشتر کشورهای اسلامی بخشی از آموزش اجباری در نظام آموزش و پرورش است، این بعد را نمی‌توان معرف معتبری برای دین‌داری، به خصوص در مورد دانش‌آموزان دانست. به علاوه، بعضی از پژوهشگران

گزارش کرده‌اند که این بعد حتی در جوامع غربی هم معرف معتبری برای دین‌داری نبوده است (همیل‌فارب^۱، ۱۹۷۵).

با نگاهی به بخشی از تحقیقات گذشته، ملاحظه می‌شود که در آنها پرسشنامه‌هایی برای دین‌داری به کار رفته است. در دو تحقیق (پوریوسفی^۲، ۱۹۸۴، سمندری^۳، ۱۹۸۳) الگوی گلاک و استارک به کار رفته است. در حالی که در بقیه تعریفی مبهم، دلخواه و گاه یک تعریف یک‌گویه‌ای ذهنی از دین‌داری به کار گرفته شده است (یانگر و پولدر^۴، ۱۹۹۳، یاه^۵، ۱۹۸۸، افشاری^۶، ۱۳۷۳، صباغ‌پور، ۱۳۷۳، حسنی^۷، ۱۳۵۶). سراج‌زاده (۱۳۷۸) اظهار می‌دارد که برای ساختن پرسشنامه دین‌داری در تحقیق خود، بیشتر از عباراتی که در تحقیق پوریوسفی (۱۹۸۴) به کار رفته، استفاده کرده است. در پژوهش حاضر نیز برای سنجش دین‌داری جوانان از الگوی گلاک و استارک و پرسشنامه سراج‌زاده (۱۳۷۸) با دخل و تصرف‌هایی استفاده شده است.

پیشینه پژوهش در ایران

بلالی (۱۳۷۷) به نقل از عظیمی هاشمی و شریعتی مزینانی، (۱۳۸۱) با استفاده از روش مطالعه پیمایشی و با بهره‌گیری از ۴۵ گویه به سنجش میزان گرایش دینی ۳۲۵ نفر از دانشجویان پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان داد که بین اعتقاد دینی با آمادگی رفتار دینی و جنسیت تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین ترتیب که بعد اعتقاد دینی دانشجویان دختر نسبت به پسر بیشتر است ولی در بعد آمادگی رفتاری نمره مردان بیش از زنان است و در بعد شناختی تفاوتی بین دو جنس وجود ندارد.

فاخری و سریه‌آذری (۱۳۸۰) به بررسی نظام ارزش‌های ۶ گانه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداختند. در این پژوهش که با نمونه‌گیری تصادفی ساده روی ۹۰ دانشجوی دختر و ۹۰ دانشجوی پسر ورودی ۱۳۷۷ انجام شد نشان

1. Himelfarb
2. Pouryousefi
3. Samandari
4. Yanger and Polder
5. Yaha

داده شد که از نظر ارزش های سیاسی و مذهبی بین دانشجویان دختر و پسر تفاوت معنی داری وجود دارد. میانگین نمرات پسرها در ارزش سیاسی بالاتر از دخترها و میانگین نمرات دختران در ارزش مذهبی بالاتر از پسرها بوده است. همچنین از نظر ارزش نظری بین دانشجویان رشته های علوم انسانی و علوم تجربی، از نظر ارزش مذهبی بین دانشجویان علوم ریاضی و علوم انسانی تفاوت معنی داری ملاحظه شد.

عظیمی هاشمی و شریعتی مزینانی (۱۳۸۱) در پژوهشی به بررسی نگرش جوانان به دین در ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و آمادگی رفتاری و تعیین میزان همسویی و تکثر نگرش به دین و وجوه سه گانه آن پرداخته اند. یافته های این تحقیق نشان داد که موضع عاطفی یا احساسی جوانان به دین بیش از دو بعد شناختی و آمادگی رفتاری صبغه مثبت دارد. ۹۶ درصد عاطفه مثبت یا کاملاً مثبت، ۳ درصد بینابین و فقط ۱ درصد موضع منفی اتخاذ کرده اند. این نسبت ها در بعد شناختی به ترتیب ۸۷/۳، ۸/۱، ۴/۶ و آمادگی رفتاری ۷۳/۹، ۱۷/۳ و ۶/۳ درصد است.

سراجزاده (۱۳۷۸) به بررسی نگرش ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی پرداخته است. این تحقیق که بر روی ۳۹۱ دانش آموز دختر و پسر انجام شده به بررسی چهار بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی دین داری در جامعه مورد نظر پرداخته است. به طور خلاصه یافته های تحقیق بیانگر آن است که گرایش های کلی دین داری در بین دانش آموزان در سطح بالایی قرار دارد. میانگین کلی نمره دین داری ۳/۵۷ از ۵ محاسبه شده است. ضمناً گرایش به دین در شمال شهر اندکی ضعیف تر از جنوب شهر است. در مورد رابطه جنسیت با دین داری، تفاوت میان دختران و پسران ناچیز بوده و معنی دار نیست. بررسی ابعاد دین داری به تفکیک، بیانگر قوت بیشتر بعد اعتقادی و پس از آن بعد عاطفی دین داری در بین پاسخگویان است. (۴/۳۶ برای بعد اعتقادی و ۴/۲۲ برای بعد عاطفی از نمره ۵). همچنین بعد پیامدی (۳/۱۹) و بعد مناسکی (۲/۵) در مراتب بعدی قرار گرفته اند.

طالبان (۱۳۷۹) نشان داد که دین داری ارتباط معکوس و نسبتاً قوی با بزهکاری جوانان پاسخگو داشته که حاکی از الگوی کاهش منظمی در نسبت بزهکاری اظهار شده پاسخگویی بود که دین داری شان افزایش یافته است. از میان ابعاد چهارگانه

دین‌داری (اعتقادات، عواطف، مناسک و بعد پیامدی)، جنبه مناسکی دین بیشترین تأثیر را در کاهش بزهکاری داشته است.

طالبان (۱۳۷۸) در مقاله‌ای با عنوان خانواده، دانشگاه و جامعه‌پذیری مذهبی، میزان دین‌داری ۷۳۳ دانش‌آموز دبیرستانی پایه‌های اول، دوم و سوم را در منطقه ۵ تهران بررسی کرد. نتایج نشان داد که هرچند دین‌داری فرزندان نوجوانان والدین تحصیل کرده دانشگاهی کمتر از فرزندان نوجوان سایر خانواده‌ها است، با این حال در بالاترین سطوح تحصیلی والدین، دین‌داری فرزندان نوجوان آنان نسبتاً قوی یا بالاتر از متوسط مقیاس سنجش دین‌داری بوده است.

روش تحقیق

جامعه هدف این پژوهش کلیه جوانان ۱۸-۲۹ سال شهر اهواز می‌باشند. حجم نمونه ۸۰۰ نفر در نظر گرفته شد که با روش نمونه‌گیری، تصادفی چند مرحله‌ای انتخاب شدند. در این پژوهش از الگوی گلاک و استارک^۱ (۱۹۶۵) به دلیل ارائه تعریف چند بعدی و قابل قبول از دین‌داری استفاده شده است. الگوی گلاک و استارک الگویی است که پژوهشگران حوزه‌های مختلف روان‌شناسی و جامعه‌شناسی به کار گرفته‌اند و با دین اسلام نیز تطبیق داده شده است. پرسشنامه سنجش دین‌داری مسلمانان را که در این پژوهش برای سنجش دین‌داری جوانان و میزان تقید به آن استفاده شده، سراج زاده (۱۳۷۸) ترجمه و برای جامعه ایران مناسب سازی کرده است. اعتبار این پرسشنامه در پژوهش سراج زاده (۱۳۷۸) و شریفی (۱۳۸۲) تأیید شده است.

در پژوهش حاضر نیز اعتبار آزمون از طریق محاسبه همبستگی میان این سؤال که “دین‌داری را برای انسان امروزی چقدر لازم و ضروری می‌دانید” با نمره کل و ابعاد مختلف آزمون مورد سنجش قرار گرفت.

جدول ۱- نتایج ضرایب همبستگی میان ابعاد دین‌داری، نمره کل و سؤال دین را برای انسان امروزی چقدر لازم و ضروری می‌دانید؟

---

1. Glock & Stark

ابعاد دین‌داری	اعتقادی	عاطفی	پیامدی	مناسکی	کل
عاطفی	۰/۶۲	-	-	-	-
پیامدی	۰/۲۳	۰/۱۵	-	-	-
مناسکی	۰/۳۰	۰/۲۷	۰/۲۹	-	-
دین‌داری (کل)	۰/۷۱	۰/۶۷	۰/۵۶	۰/۷۹	-
ضرورت دین برای انسان امروز	۰/۴۶	۰/۲۸	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۴۷

* کلیه ضرایب همبستگی در سطح کمتر از ۰/۰۰۱ معنی‌دار هستند.

همان‌طور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود ضرایب همبستگی به‌دست آمده میان سؤال دین را برای انسان امروزی چقدر لازم و ضروری می‌دانید؟ با ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی و کل دین‌داری به ترتیب ۰/۴۶، ۰/۲۸، ۰/۲۵، ۰/۳۳ و ۰/۴۷ می‌باشد که همه آنها در سطح ۰/۰۰۱ آماری معنی‌دار هستند. این یافته‌ها می‌توانند تأییدی بر اعتبار آزمون محسوب شوند.

همچنین ضرایب همبستگی میان ابعاد مختلف دین‌داری و نمره کل نیز در جدول مذکور ارائه شده است. بیشترین ضریب همبستگی میان بعد مناسکی و کل دین‌داری با ۰/۷۹ و بعد اعتقادی و کل دین‌داری با ۰/۷۱ به‌دست آمد. این ضرایب به‌طور کلی رابطه قوی میان ابعاد مختلف و نمره کل دین‌داری را نشان می‌دهد.

در این پژوهش ضرایب پایایی کل آزمون و ابعاد آن با استفاده از فرمول‌های آلفای کرونباخ و تنصیف محاسبه شد که ضرایب پایایی کل آزمون و ابعاد مختلف آن در حد مطلوب و رضایت‌بخش است. البته بعد پیامدی احتمالاً به دلیل ارتباط آن با مسایل سیاسی - اجتماعی از پایایی پایین‌تری نسبت به سایر ابعاد برخوردار است.

برای تکمیل پرسشنامه دین‌داری، ابتدا مناطق شهر اهواز براساس مناطق شهرداری به ۶ قسمت تقسیم شده و سپس به صورت تصادفی، از هر منطقه ۲۰ درصد محله‌ها یعنی ۳۰ محله شهر انتخاب شدند و در مرحله آخر از محله‌های منتخب به طور تصادفی، تعدادی خیابان مشخص گردید و با مراجعه به خانه‌ها پرسشنامه‌های تحقیق از نمونه مورد نظر براساس سن و رعایت نسبت جنسیت تکمیل شدند.

یافته‌های تحقیق

سؤال اول تحقیق: تقید جوانان شهر اهواز به دین به طور کلی چگونه است؟
جدول شماره ۲: توصیف برخی شاخص‌های توصیفی به تفکیک ابعاد و کل

دین‌داری

رتبه درصدی			شاخص	میانگین	معیار انحراف	میانگین نمره پاسخگویان	تعداد پاسخگویان	شاخص‌های آماری ابعاد دین‌داری
۷۵	۵۰	۲۵						
۴/۸۶	۴/۵۷	۴/۲۹	۵	۱/۲۹	۰/۵۰	۴/۵۱	۸۰۴	بعد اعتقادی
۴/۸۳	۴/۵۰	۴/۱۷	۵	۱/۱۷	۰/۵۴	۴/۴۱	۸۰۲	بعد عاطفی
۳/۶۶	۲/۱۷	۲/۵۰	۴/۵۰	۱/۳۳	۰/۶۶	۳/۲۲	۸۰۳	بعد پیامدی
۳/۵۷	۳	۲/۴۳	۵	۱	۰/۸۷	۳/۰۶	۸۰۳	بعد مناسکی
۴/۰۸	۳/۸۵	۳/۵۴	۴/۹۶	۱/۲۷	۰/۴۷	۳/۸۰	۷۷۲	کل دین‌داری

* میانگین براساس طیف پاسخ‌ها بین ۱ تا ۵ است. ۱ = دین‌داری خیلی کم و ۵ = دین‌داری زیاد

داری خیلی زیاد

میانگین نمره پاسخگویان در بعد اعتقادی با ۴/۵۱ و انحراف معیار ۰/۵۰ بالاتر از سایر ابعاد است و میانگین نمره پاسخگویان در بعد مناسکی با ۳/۰۶ و انحراف معیار ۰/۸۷ پایین‌تر از سایر ابعاد است. در کل نیز میانگین نمره کل دین‌داری پاسخگویان با ۳/۸۰ و انحراف معیار ۰/۴۷ محاسبه شده است که براساس طیف پاسخ‌ها بین متوسط تا زیاد و نزدیک به زیاد قرار دارد.

سؤال دوم تحقیق: تقید جوانان شهر اهواز در بعد اعتقادی یا باورهای دینی چگونه

است؟

جدول شماره ۳: توصیف نظرات پاسخگویان در بعد اعتقادی آزمون دین‌داری

سؤال‌های بعداعتقادی	کاملاً موافق	موافق	بینابین	مخالف	کاملاً مخالف	میانگین	انحراف معیار
شیطان واقعاً وجود دارد	۶۷/۱	۲۴/۳	۵/۷	۱/۶	۱/۴	۴/۰۴	۰/۷۹
اگر ما امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنیم فساد همه جا را پرمی‌کند	۵۰/۹	۳۲/۸	۱۲/۱	۳/۲	۱/۱	۴/۲۹	۰/۸۸
در روز قیامت به اعمال و رفتار ما دقیقاً رسیدگی می‌شود	۶۳/۶	۲۹	۵/۹	۰/۷	۰/۷	۴/۵۴	۰/۷۱
قرآن کلام خداوند است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است	۷۰/۸	۲۵	۲/۸	۰/۴	۱	۴/۶۴	۰/۶۵
این دنیای پر از ظلم و جور با ظهور حضرت مهدی پر از عدل و داد خواهد شد.	۶۱/۳	۳۲/۱	۵/۴	۰/۷	۰/۵	۴/۵۳	۰/۶۸
من به وجود فرشتگان اعتقاد دارم	۵۹/۲	۲۸/۷	۷/۳	۲/۵	۲/۵	۴/۴۰	۰/۹۱
هنوز مطمئن نیستم که خداوند واقعاً وجود دارد	۳/۱	۴/۳	۲/۱	۱۱/۱	۷۹/۴	۱/۴۱	۰/۹۶

*ارقام به درصد بوده و دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است. ۱= کاملاً مخالف ← ۵= کاملاً

موافق

همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود، اکثریت بسیار بالایی از پاسخگویان با همه ۷ عبارت مطرح شده برای سنجش بعد اعتقادی، کاملاً موافق و یا موافق بوده‌اند و میانگین هم عبارات بالاتر از ۴ و بین ۴ تا ۵ بوده است.

سؤال سوم تحقیق: تقید جوانان شهر اهواز در بعد تجربی یا عواطف دینی چگونه

است؟

جدول شماره ۴: توصیف نظرات پاسخگویان در بعد عاطفی آزمون دین‌داری

انحراف معیار	میانگین	کاملاً مخالف	مخالف	بی‌تایید	موافق	کاملاً موافق	سؤال‌های بعد عاطفی
۱/۰۲	۴/۳۶	۳/۷	۳/۳	۸/۲	۲۲/۹	۶۱/۹	کسی که به خدا ایمان دارد از مرگ نمی‌ترسد
۰/۷۵	۴/۳۶	۰/۷	۱/۱	۸/۵	۴۰/۹	۴۸/۸	گاهی احساس می‌کنم به خدا نزدیک شده‌ام
۰/۸۸	۴/۳۳	۱/۵	۳/۶	۸/۳	۳۳/۴	۵۳/۳	بدون اعتقادات دینی احساس می‌کنم زندگی‌ام پوچ و بی‌هدف است
۰/۷۵	۴/۴۰	۰/۷	۱/۲	۷/۷	۳۷/۵	۵۲/۸	هرگاه به حرم یکی از امامان و اولیاء می‌روم احساس معنویت عمیقی به من دست می‌دهد
۰/۷۲	۴/۴۹	۰/۷	۱/۵	۴/۸	۳۴/۴	۵۸/۶	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خداوند به من دست می‌دهد
۰/۶۶	۴/۵۴	۰/۵	۰/۷	۴/۳	۳۳/۷	۶۰/۸	گاهی احساس توبه می‌کنم و از خداوند می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند

*ارقام به درصد بوده و دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است. ۱ = کاملاً مخالف ↔ ۵ = کاملاً موافق
 بسیاری از پاسخگویان با کلیه عبارات این بعد نیز کاملاً موافق بوده‌اند و میانگین همه عبارات بین ۴ تا ۵ (زیاد و خیلی زیاد) بوده است. در مجموع نیز میانگین نمرات پاسخگویان در بعد عاطفی برابر با ۴/۴۱ و انحراف معیار ۰/۵۳ است که بیانگر قوی بودن این بعد از دین‌داری در افراد مورد بررسی است.
 سؤال چهارم تحقیق: تقید جوانان شهر اهواز در بعد پیامدی یا آثار دینی چگونه است؟

جدول شماره ۵: توصیف نظر پاسخگویان در بعد پیامدی آزمون دین‌داری

انحراف معیار	میانگین	کاملاً مخالف	مخالف	بی‌باین	موافق	کاملاً موافق	سؤال‌های بعد پیامدی
۱/۳۸	۱/۸۸	۵۷/۹	۱۸/۷	۷/۵	۸/۷	۷/۱	در مورد خرید و فروش مشروبات الکلی نباید این قدر سخت‌گیری کرد
۱/۳۳	۳/۹۱	۸/۸	۵/۱	۱۰/۹	۳۷/۱	۳۸/۲	تقلب در پرداخت مالیات کار نادرستی است
۱/۴۰	۲/۰۱	۱۸/۴	۱۸/۹	۱۷/۶	۲۵/۴	۱۹/۷	رهبران سیاسی باید کاردان باشند، مذهبی بودن یا نبودشان چندان مهم نیست
۱/۱۹	۳/۷۰	۷/۴	۹/۹	۱۵/۸	۳۹/۲	۲۷/۷	به نظر می‌رسد بسیاری از قوانین اسلام را نمی‌توان در جامعه امروزی اجرا کرد
۱/۱۲	۳/۹۱	۴/۹	۷/۳	۱۶	۳۵/۲	۳۶/۷	با پدیده بدحجابی باید با قاطعیت مبارزه کرد
۱/۳۴	۱/۳۴	۷/۱	۹/۵	۱۵/۱	۲۹/۶	۳۸/۷	زنان هم باید بتوانند در مسابقات ورزشی مثل فوتبال به عنوان تماشاچی شرکت کنند

*ارقام به درصد است و دامنه نمرات از ۱ تا ۵ است. ۱= کاملاً مخالف → ۵= کاملاً موافق در همه پاسخ‌های ارائه شده به سؤال‌های این بعد، پراکندگی (انحراف معیار) میان پاسخ‌ها بمراتب بیش از سایر عبارات آزمون است و بیانگر وجود نگرش منفی‌تر پاسخگویان در این بعد از دین‌داری نسبت به ابعاد اعتقادی و عاطفی است. در مجموع نیز میانگین کل این بعد برابر با ۳/۲۲ و انحراف معیار ۰/۶۶ به دست آمد که کمی بالاتر از متوسط می‌باشد.

سؤال پنجم تحقیق: تقید جوانان شهر اهواز در بعد مناسکی یا اعمال دینی چگونه است؟

جدول شماره ۶: توصیف نظرات پاسخگویان در بعد مناسکی آزمون دین‌داری

انحراف معیار	میانگین	گزینه‌های زیر هر سؤال					سؤال‌های بعد مناسکی
۱/۳۱	۲/۳۶	۳/۵۳	۲/۲۱	۲/۴۲	۷/۹	۱۰/۲	هر چند وقت یک بار برای ادای نماز جماعت به مسجد می‌روید؟ ○ هر روز ○ روزهای تعطیل ○ بعضی وقتها ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۲۶	۴/۲۲	۶	۶/۲	۱۶/۲	۲/۸	۶/۸/۸	در ایام ماه رمضان (چنانچه مریض یا مسافر نباشید) چقدر روزه می‌گیرید؟ ○ هر روز ○ روزهای تعطیل ○ بعضی وقتها ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۱۳	۳/۱۱	۷/۳	۲/۱۴	۴۰	۱۵/۴	۱۵/۹	تا چه حد قرآن می‌خوانید؟ ○ حداقل روزی یکبار ○ هفته‌ای یک ○ گاهی ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۳۰	۲/۳۳	۳/۷/۴	۲/۱/۲	۱۹/۱	۱۵/۳	۷	تا چه حد با مسجد محل یا هر مؤسسه اسلامی دیگر همکاری دارید؟ ○ به‌طور مرتب ○ اغلب ○ گاهی ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۲۸	۴/۲۰	۶/۷	۶/۲	۱۵/۴	۳/۹	۶/۷/۹	چقدر نماز می‌خوانید؟ ○ هر روز ○ روزهای تعطیل ○ بعضی وقتها ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۲۲	۲/۱۰/۲	۴/۶/۵	۲/۶/۵	۱۲/۱	۸/۸	۶/۴	هر چند وقت یک بار در نماز جمعه شرکت می‌کنید؟ ○ هر جمعه ○ حداقل سه هفته یکبار ○ چندین مرتبه در سال ○ به ندرت ○ اصلاً
۱/۱۸	۳/۱۷	۱۱/۱	۱۵/۵	۳۲/۱	۲۸/۰	۱۳/۳	آیا در اعیاد مذهبی و عزاداری‌ها که در مساجد و تکیه‌ها تشکیل می‌شود شرکت می‌کنید؟ ○ در همه آنها ○ در بیشتر آنها ○ در بعضی ○ به ندرت ○ اصلاً
۰/۸۶	۳/۰/۶	-	-	-	-	-	کل

* ارقام به درصد است.

توصیف نظر پاسخگویان در این بعد نیز تا حدودی پراکندگی در پاسخها را نشان می‌دهد، البته این پراکندگی تا حدی کمتر از بعد پیامدی آزمون است. در مجموع نیز میانگین نمره پاسخگویان در این بعد ۳/۰۶ و انحراف معیار آن ۰/۸۶ به دست آمد که بیانگر متوسط بودن افراد مورد بررسی در این بعد است.

جدول شماره ۷: مقایسه میانگین نمره‌های جوانان پسر و دختر

سطح معنی داری	مقدار t	پسر			دختر			ابعاد دین داری
		انحراف معیار	میانگین	تعداد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	
۰/۰۰۱	۴/۳۴	۰/۵۷	۴/۴۲	۳۴۷	۰/۴۲	۴/۵۷	بعد اعتقادی	
۰/۰۰۱	۵/۲۱	۰/۶۳	۴/۳۰	۳۴۱	۰/۴۳	۴/۵۰	بعد عاطفی	
۰/۰۰۱	۳/۶۷	۰/۷۰	۳/۱۲	۳۴۵	۰/۶۲	۳/۳۹	بعد پیامدی	
۰/۰۱۳	۲/۴۹	۰/۹۸	۲/۹۸	۳۴۴	۰/۷۶	۳/۱۳	بعد مناسکی	
۰/۰۰۱	۴/۹۱	۰/۵۴	۳/۷۱	۳۲۹	۰/۳۸	۳/۸۷	کل دین داری	

سؤال ششم تحقیق: رابطه متغیرهای فردی (جمعیت شناختی) پاسخگویان با دین داری و ابعاد آن چگونه است؟

۱- تفاوت جوانان دختر و پسر از نظر دین داری و ابعاد آن

در جدول فوق نتایج آزمون‌های t بر روی میانگین‌های نمره جوانان پسر و دختر در ابعاد دین داری و نمره کل ارائه شده است. همان‌طور که در این جدول ملاحظه می‌شود، در همه ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی و کل دین داری مقادیر t به دست آمده

در سطح ۰/۰۱ آماری معنی‌دار است و در همه آنها نیز میانگین نمره‌های دختران بالاتر از پسران است.

بنابراین، می‌توان گفت که دختران جوان نسبت به پسران جوان دین‌دارترند و این برتری علاوه بر نمره کل دین‌داری در همه ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و عمل به دستورات دینی (مناسک مذهبی) نیز مشاهده می‌شود.

۲- رابطه سن با دین‌داری و ابعاد آن

جدول شماره ۸: نتایج ضرایب همبستگی پیرسون بین سن و ابعاد دین‌داری

ابعاد دین‌داری	تعداد	مقدار r	سطح معنی‌داری
بعد اعتقادی	۷۹۶	-۰/۱۱	۰/۰۰۱
بعد عاطفی	۷۹۶	-۰/۰۸	۰/۰۳۱
بعد پیامدی	۷۹۵	-۰/۰۲	۰/۵۶۰
بعد مناسکی	۷۹۵	۰/۰۳	۰/۴۱۰
کل دین‌داری	۷۶۴	-۰/۰۴	۰/۲۷۹

در جدول بالا نتایج ضرایب همبستگی پیرسون میان سن و دین‌داری و ابعاد مختلف آن ارائه شده است. همان‌طور که در این جدول ملاحظه می‌شود رابطه ابعاد اعتقادی و عاطفی بترتیب با ۰/۱۱ و ۰/۰۸ در سطح آماری ۰/۰۵ معنی‌دار است. براین اساس می‌توان نتیجه‌گیری کرد که با افزایش سن تا حدی بعد اعتقادی و بعد عاطفی دین‌داری جوانان ضعیف‌تر شده است.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی انجام این پژوهش، توصیف تقید جوانان شهر اهواز به دین و میزان به کارگیری دستورهای مذهبی در زندگی بوده است. به این منظور از آزمون دین‌داری مسلمانان که دارای ۲۶ ماده (سؤال) بوده و ۴ بعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی دین‌داری را به طور مجزا و نیز کل دین‌داری را می‌سنجد، استفاده شد.

میانگین نمره دین‌داری جوانان شهر اهواز در بعد اعتقادی (۴/۵۱) و پس از آن در بعد عاطفی (۴/۴۱)، بالاتر از ابعاد پیامدی (۳/۲۲) و مناسکی (۳/۰۶) به دست آمد. به

عبارت دیگر، افراد بررسی شده در ابعاد اعتقادی و عاطفی قوی تر بوده و در طیف پاسخ ۱ تا ۵ بین زیاد تا خیلی زیاد قرار گرفته‌اند. در حالی که در دو بعد پیامدی و مناسکی، ضعیف تر بوده و در این طیف پاسخ در حد متوسط یا کمی بالاتر از آن قرار داشته‌اند در مورد این یافته ممکن است این سؤال مطرح شود که چرا جوانان شهر اهواز در دو بعد اول قوی و در دو بعد دیگر در حد پایین تری قرار دارند؟

در پاسخ به این سؤال ابتدا لازم است به این نکته توجه شود که یافته‌های پژوهش مشابه در این زمینه یعنی سراج‌زاده (۱۳۷۸) که بر دانش‌آموزان متوسط شهر تهران انجام شده نیز همین تفاوت‌ها را نشان داده است و یافته‌های این پژوهش نتایج آن را تأیید می‌کند.

در مورد تفاوت میان میانگین نمرات در ابعاد اعتقادی و عاطفی با ابعاد پیامدی و به‌ویژه مناسکی می‌توان به تفاوت میان نگرش و رفتار اشاره کرد. به عبارت دیگر، ابعاد اعتقادی و عاطفی دین‌داری بیشتر به مسایل نظری و ابعاد پیامدی و مناسکی دین‌داری با مسایل عملی دین ارتباط بیشتری دارند. این موضوع در روان‌شناسی اجتماعی و نظریه نگرش‌ها، تحت عنوان تفاوت میان بعد شناختی (و عاطفی) با بعد رفتاری انسان مطرح است. به عبارت دیگر، همواره این دو بعد، در یک جهت قرار ندارند. یعنی ممکن است فرد رفتاری را انجام دهد که آن را از نظر شناختی نادرست بداند به‌ویژه برعکس، به آنچه اعتقاد دارد، عمل نکند.

در همین باره، به نظر می‌رسد از تأثیر تهاجم فرهنگی و گسترش وسایل ارتباطی از جمله ماهواره و اینترنت نیز نباید به سادگی گذشت. این موضوع از آن جهت مورد توجه است که بیشترین تأثیر عوامل فساد و نفوذ فرهنگ بیگانه در وهله اول بر ابعاد عملی دین‌داری مانند نماز و حضور در مساجد است. و در مراحل بعدی اعتقاد به مبانی و اصول دین مانند توحید و معاد را تحت تأثیر خود قرار خواهد داد. زیرا جنبه‌های عملی دین، ظاهری و در معرض دید عمومی قرار دارند. اما جنبه‌های اعتقادی، خصوصی‌تر و در درون فرد است.

عاملی دیگری که ممکن است بر ابعاد مختلف دین‌داری تأثیر متفاوتی داشته باشد، مسئله مشکلات زندگی و معیشتی جوانان در دوران کنونی است. آشکار است که جوانان

در این برهه از زمان با مشکلات متعددی در زمینه‌های ازدواج، اشتغال و مانند آن مواجه هستند. این مشکلات احتمالاً بیشترین تأثیر خود را ابتدا بر این موضوع که همه قوانین اسلام را نمی‌توان در دنیای امروز اجرا کرد (بعد پیامدی دین‌داری) خواهد داشت تا بر این عقیده که شیطان واقعاً وجود دارد (بعد اعتقادی).

نمره کل دین‌داری جوانان شهر اهواز با میانگین ۳/۸۷ نشان می‌دهد که به طور کلی جوانان شهر اهواز در حد بالاتر از متوسط به دین اسلام اعتقاد و التزام دارند. این میزان نسبت به میانگین نمره کل دین‌داری در تحقیق سراج‌زاده (۱۳۷۸) که میانگین ۳/۵۷ را در دانش‌آموزان متوسط شهر تهران به دست آورده بیشتر است. این موضوع تا حدی می‌تواند مؤید دین‌داری بیشتر جوانان شهر اهواز نسبت به نوجوانان شهر تهران محسوب شود. البته تفاوت در زمان اجرای تحقیق و تفاوت سنی میان جامعه تحقیق دو پژوهش (نوجوانان و جوانان) را نیز نباید از نظر دور داشت.

به طور کلی میزان دین‌داری جوانان شهر اهواز، بین متوسط تا زیاد قرار دارد. این موضوع ضرورت تلاش فرهنگی بیشتر برای ارتقا و تعمیق فرهنگ دینی مسئولان فرهنگی را گوشزد می‌نماید و مسئولان باید بیش از پیش در این زمینه تلاش کنند. در این باره لازم است که مسئولان فرهنگی با توجه به علایق جوانان از ابزارها و رسانه‌های جدید و مورد علاقه جوانان بیشتر استفاده کنند.

علاوه بر این، کاهش مشکلات معیشتی و روزمره زندگی برای همه اقشار جامعه به ویژه جوانان نیز اهمیت بسزایی دارد. زیرا بر اساس این گفته معروف که "شکم گرسنه، دین و ایمان ندارد" نمی‌توان از جوان انتظار داشت که با همه مشکلاتی که حداقل بخشی از آنها ناشی از سوء مدیریت مسئولان یک نظام مبتنی بر دین است، دین‌دار باقی بمانند و همه بتوانند بین اسلام واقعی و عملکرد برخی از مسئولان تفاوت و تمایز قایل شوند.

یکی دیگر از یافته‌های پژوهش حاضر، تفاوت میان جوانان پسر و دختر از نظر اغلب ابعاد دین‌داری و نمره کل دین‌داری است. به عبارت دیگر در ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی و همچنین نمره کل دین‌داری، مقایسه میانگین‌ها، تفاوت‌های کاملاً

معنی‌داری را میان دو جنس نشان داد و در همه موارد میانگین نمره دخترها بالاتر از پسرها بوده است.

این یافته‌ها با نتایج سراج‌زاده (۱۳۷۸) همخوانی ندارد. زیرا در این پژوهش تفاوت‌های به‌دست آمده معنی‌دار نبود. اما پژوهش‌های متعددی از جمله محسنی (۱۳۷۷)، خدایناهی و همکاران (۱۳۷۹) و جمالی (۱۳۸۲) در ایران و مانز و سیدلاسیک (۱۹۸۳) به نقل از عظیمی هاشمی و شریعتی مزینانی، (۱۳۸۱) تفاوت میان دینداری را بین دو جنس تأیید کرده و نشان داده‌اند که زنان تقید مذهبی قوی‌تری دارند. همچنین بررسی رفتارهای فرهنگی ایرانیان (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲) نشان داد که از ۱۰ فعالیت مذهبی بررسی شده در همه موارد نسبت انجام این فعالیت‌ها برای زنان بیش از مردان است.

در تبیین قوی‌تر بودن تقید مذهبی زنان نسبت به مردان، به عوامل مختلفی می‌توان اشاره کرد که به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین آنها، تأثیرپذیری بیشتر دختران از خانواده (جامعه) و نفوذ بیشتر این نهاد بر آنان نسبت به پسران است.

در مجموع یافته‌های جانبی تحقیق نشان دهنده ارزیابی منفی روند موجود دین‌داری در جامعه و کاهش دین‌داری در بین جوانان است. البته از سوی دیگر، همچنان جوانان مورد بررسی، دخالت دین را در سیاست لازم و باعث کارایی آن می‌دانند و شرط دین‌داری را اجرای دستورهای دینی و تقید به آنها قلمداد می‌کنند. با توجه به وجود این اعتقادات و به‌ویژه اعتقاد به لزوم اجرای دستورهای دینی می‌توان امیدوار بود که با افزایش سن و کاهش مشکلات این جوانان در آینده، تقید بیشتری به دین داشته باشند.

البته نگرش منفی به میزان دین‌داری در آینده، می‌تواند ناشی از مشاهده وضعیت اجتماعی و فرهنگی کشور و نحوه حضور عده‌ای از جوانان و نوجوانان در سطح خیابانها و سایر اماکن عمومی و همچنین افزایش فساد و جرایم مشهود باشد. هرچند نمی‌توان این نشانه‌ها را نادیده انگاشت و آنها را در کاهش سطح معنویت در اجتماع بی‌تأثیر دانست. این نشانه‌ها به دو دلیل عمده، ممکن است بر کاهش دین‌داری در آینده دلالت نداشته باشند: یکی اینکه افزایش ظواهر مغایر با دستورهای دینی، الزاماً به معنای

افزایش بی‌اعتقادی در جامعه نیست. بسیاری از جوانان دختر و پسر که با ظاهر غیراسلامی و با تبعیت از مدگرایی در جامعه حضور می‌یابند، اعتقاد و گرایش بالایی به دین دارند و رفتار خود را از روی ناآگاهی، چندان مغایر با دین نمی‌دانند و یافته‌های این تحقیق در ابعاد اعتقادی و عاطفی دین‌داری مؤید این نظر است. در مجموع می‌توان نتیجه‌گیری کرد که گرایش دینی نسبتاً خوبی در جوانان شهر اهواز وجود دارد و تفاوت در نمره دین‌داری در ابعاد مختلف آن، همانند تنها پژوهش مشابه (سراج‌زاده، ۱۳۷۸) بوده است و با توجه به قرار داشتن جوانان در مرحله سنی خاص و وضعیت اجتماعی-اقتصادی دشواری که در آن قرار دارند، وضعیت تقید دینی جوانان شهر اهواز را نسبتاً مطلوب ارزیابی کرد و امیدوار بود که با افزایش سن بر گرایش دینی جوانان افزوده شود؛ زیرا تحقیقات مختلف، در جوامع متفاوت و در جوامع مغرب زمین نشان داده‌اند که جوانان کمتر از بزرگسالان به دین گرایش دارند (سراج‌زاده، ۱۳۷۸) احتمالاً این موضوع پدیده‌ای جهانی است و در مورد ایران هم صادق است.

منابع

- الیاده، میرچاو (۱۳۷۵) فرهنگ و دین، هیأت مترجمان زیر نظر خرمشاهی، تهران، انتشارات طرح نو.
- بوالمهری، جعفر (۱۳۷۸) بررسی رابطه بین عوامل تنش زا، میزان توکل به خدا و نشانگان استرس در دانشجویان پزشکی، معاونت پژوهشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.
- جیمز، ویلیام (۱۳۶۷) دین و روان، ترجمه: قائمی، مهدی، انتشارات شرکت سهامی، چاپ دوم. جمالی، فریبا (۱۳۸۲) بررسی رابطه بین نگرش‌های مذهبی، احساس معنابخش بودن زندگی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه‌های تهران، مجله فرهنگ و پژوهش شماره ۱۱۱، ص ۲۱.
- حسینی، سید ابوالقاسم (۱۳۶۴) بررسی مقدمات اصول روان‌شناسی اسلامی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- خداپناهی، محمدکریم و همکاران (۱۳۷۹) بررسی نقش ساخت شخصیت در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان، مجله روان‌شناسی سال چهارم شماره ۲ تابستان ص ۲۰۴ - ۱۸۶.
- خدارحیمی (۱۳۷۶) مذهب و روان‌درمانی، مجله تازه‌های روان‌درمانی شماره‌های ۷ و ۸ ص ۱۰.
- خدایاری فرد و همکاران (۱۳۷۶) تهیه مقیاس اندازه‌گیری اعتقادات دانشجویان دانشگاه تهران، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- سراج‌زاده، حسین (۱۳۷۸) نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولارشدن، نمایه پژوهش سال سوم شماره ۹ و ۱۰، بهار و تابستان ص ۱۱۸ - ۱۰۵.
- شریفی، طیب و همکاران (۱۳۸۱) بررسی رابطه نگرش دینی با سلامت عمومی، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری و شکیبایی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی اهواز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه روان‌شناسی ص ۹۱ - ۸۶.
- صباغ‌پور، علی‌اصغر (۱۳۷۳) بررسی نگرش‌های سیاسی مذهبی جوانان ذکورتهرانی (۲۲ - ۱۷ سال) و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن، دانشگاه تربیت مدرس - دانشکده علوم انسانی.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۸) خانواده، دانشگاه و جامعه پذیرگی مذهبی، نشریه نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۳ بهار و تابستان ص ۵۴ - ۲۷.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۹) تأثیر دین‌داری در کاهش بزهکاری جوانان، نشریه آفرینش،

مورخه ۷۹/۴/۲۲.

کریمی، یوسف (۱۳۸۱) روان‌شناسی اجتماعی، نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها، نشر ارسباران، چاپ دهم، تابستان.

کشاوری، امرالله (۱۳۷۹) بررسی جامعه‌شناختی میزان تأثیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان بر نگرش‌های دینی آنها، دانشگاه شیراز - دانشکده تحصیلات تکمیلی - چکیده تحقیق.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۱) جامعه‌شناسی ترجمه صبوری، منوچهر، تهران نشر نی چاپ هفتم، فاخری، الهام و سریه‌آذری، مللو (۱۳۸۰) مقایسه نظام ارزشی دانشجویان رشته‌های تجربی، ریاضی و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران اهواز - دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی - چکیده تحقیق.

عظیمی هاشمی، مژگان و شریعتی مزینانی، سعید (۱۳۸۱) بررسی نگرش جوانان مشهد به دین جهاد دانشگاهی مشهد، معاونت پژوهشی، چکیده تحقیق و صفحات ۲۵ - ۱۹.

محسنی، منوچهر (۱۳۷۷) بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در تهران. تهران: مرکز پژوهش‌های بنیادی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (۱۳۸۰) سنجش نگرش مذهبی دانشجویان دانشگاه‌های تهران، جهاد دانشگاهی.

مرجایی، مریم (۱۳۷۹) بررسی میزان دین‌گرایی و ایمان دینی در بین دانشجویان، جهاد دانشگاهی، دانشگاه تهران.

موحد، احمد (۱۳۸۲) رابطه علی بین نگرش‌های مذهبی، خوشبینی، سلامت روانی و سلامت جسمانی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چکیده تحقیق.

نظری، بهروز (۱۳۸۱) تأثیر نگرش مذهبی در قضاوت اخلاقی و نوع دوستی دانش‌آموزان راهنمایی و متوسطه شهر تهران در سال تحصیلی ۸۱ - ۸۰، معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، گروه پژوهشی علوم تربیتی ص ۸.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۲) رفتارهای فرهنگی ایرانیان، مجله فرهنگ و پژوهش، شماره ۱۱۹ ص ۴.

یونگ، کارل گوستاو (۱۳۵۴) روان‌شناسی و دین، ترجمه روحانی، فواد، تهران، انتشارات کتابهای جیبی.

Aiamy, L. and Dunkler. and Peterson, C. and Bolling, S. (1998) The role of private prayer in psychological recovery among midlife

- and aged patients following cardiac surgery. *Gerontologist*, 38(5), 591 – 601.
- Diblasio, F.A.(1992) The role of social workers. Religious beliefs in helping family members. *Forgive. Families in society*. 74 , 163 – 170.
- Diblasio, F.A & proctor, J.H(1993) Therapists and the clinical use of forgiveness. *American journal of family therapy*. 21.175. 185.
- Donahue, M.J.(1985) Intrinsic and extrinsic religiousness: review and meta-analysis. *Journal of personality and social psychology*. 48. 400. 419.
- Elkins, D., Anchor, K. & Sandler, H.(1979) Relaxation Training and prayer behavior as Tension Reduction Techniques. *Behavioral Engineering*, 5(3). 81 – 87.
- Glock, charles and Stark Rodney(1965) *Religion and society in Tension*. Chicago: Rand McNally.
- Mccullough, M.(1995) Prayer and health. *Journal of Psychology and theology*23(1), 15-29.
- Pearce, L. and Axin, W.(1998) The impact of family religious life on the quality of mother-child relations USA. *American Sociological of Review*, Vol. 63.
- Spilka, B, Sharer, P. & Kirkpatrick, L, A(1985) A general attribution theory for the psychology of religion, *Journal for the scientific study of Religion* 24.1.20